

З. А. ЗАГИНЕЙ-ЗАБОЛОТЕНКО,
доктор юридичних наук

О. О. КВАША,
доктор юридичних наук, професор

ТРЕТІЙ КИЇВСЬКИЙ ПОЛІЛОГ: НЕ КАРОЮ ЄДИНОЮ! ПРОБЛЕМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

15 листопада 2019 р. Інститутом держави і права імені В.М. Корецького НАН України (Інститут) спільно з Національною академією прокуратури України (Академія), Державним бюро розслідувань (ДБР) та за підтримки Координатора проєктів Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) в Україні проведено щорічну міжнародну науково-практичну конференцію на тему «*Не карою єдиною! Проблеми модернізації системи протидії злочинності в Україні: III кийвський полілог*». Робота традиційно проходила у давському форматі. Панельними дискусіями конференції були: «Державне бюро розслідувань у системі кримінальної юстиції: quo vadis?»; «Кримінальний кодекс України: місія нездійсненна?»; «Проблеми модернізації антикримінальної політики відповідно до сучасних уявлень про причини і умови злочинності». Науково-практичний полілог дав змогу учасникам заходу обговорити найбільш важливі дискусійні проблеми вдосконалення системи протидії злочинності в Україні.

З вітальним словом до учасників конференції звернулися *Юрій Шемшученко*, директор Інституту, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України; *Олександр Водяников*, керівник відділу верховенства права Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, кандидат юридичних наук; *Олександр Буряк*, заступник директора ДБР; *Андрій Яковлев*, проректор Академії; кандидат юридичних наук.

Юрій Шемшученко відзначив, що тема конференції має не лише національний, а й міжнародний характер, оскільки злочинність і корупція пронизують усі сфери суспільного життя, створюють соціальну напруженість та економічні колізії, загрожують національній безпеці держави. При цьому корумповані відносини дедалі більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, із аномалії поступово перетворюються на норму поведінки. За оцінками Світового банку, щорічні збитки від корупції у світі становлять 1 трильйон доларів США, що є великим економічним тягарем для держав. Україна у всесвітньому рейтингу СРІ посідає 131-е місце серед 176 країн. Найбільшими викликами для України є слабкість інститутів, покликаних забезпечити верховенство права, надмірна зарегульованість економіки та зосередження влади в руках олігархічних кланів. Водночас велика кількість антикорупційних органів, повноваження яких зазвичай дублюються, не здатна розв'язати проблеми з запобігання та протидії. У цьому контексті слід погодитися з акцентом у темі нашої конференції – «Не карою єдиною!». На пошук шляхів виходу з цієї критичної ситуації й спрямована тематика конференції.

Національними експертами *першої панельної дискусії «Державне бюро розслідувань у системі кримінальної юстиції: quo vadis?»* виступили: *Віталій Гацелюк*, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту, кандидат юридичних наук, доцент (модератор);

Микола Хавронюк, професор кафедри кримінального та кримінального процесуального права Національного університету «Киево-Могилянська академія», директор з наукового розвитку і член правління Центру політико-правових реформ, голова Науково-консультативної ради при ДБР, доктор юридичних наук, професор; **Микола Арманов**, виконувач обов'язків начальника відділу організаційно-методичного та аналітичного забезпечення досудового розслідування Першого управління організації досудових розслідувань ДБР, кандидат юридичних наук, доцент; **Олена Левківська**, слідчий відділу організаційно-методичного та аналітичного забезпечення досудового розслідування Першого управління організації досудових розслідувань ДБР; **Олександр Готін**, адвокат, голова Комітету з питань антикорупційної політики та комплаєнсу Національної асоціації адвокатів України, кандидат юридичних наук.

Під час першої панельної дискусії учасники спинилися на основних проблемах діяльності ДБР, пов'язаних з розслідуванням злочинів, підслідних цьому правоохоронному органу.

Зокрема, **Олександр Готін** зосередився на проблемах діяльності ДБР у сучасних умовах, до яких відніс неправильну кримінально-правову кваліфікацію діянь; прагнення слідчих у кримінальних провадженнях максимально укладати угоди про визнання винуватості особи; здійснення процесуальної діяльності за правилами і процедурами КПК України 1960 р. На думку експерта, подоланню цих проблем сприятимуть: усунення дублювань функцій і процесуальних повноважень органів досудового розслідування, що потребує внесення змін і доповнень до статті 216 КПК України; упровадження практики закриття кримінального провадження після пред'явлення підозри за наявності підстав, передбачених кримінальним процесуальним законодавством України (зокрема, у зв'язку з відсутністю події та складу злочину); посилення ролі аналітичних (контрольно-методичних) відділів ДБР; підготовка навчально-методичних (практичних) посібників із тактики розслідування окремих злочинів, а також збірника процесуальних документів.

Віталій Гацелюк, підбиваючи підсумки першої панельної дискусії, підкреслив актуальність підтримання постійної фахової комунікації між академічною спільнотою та державними органами, відповідальними за розробку та реалізацію державної політики у сфері протидії злочинності. Підслідність ДБР, визначена як за предметом, так і за колом осіб, є окремою самостійною сферою злочинності, повноваження щодо проведення досудового розслідування у якій навряд чи за сучасних умов можуть бути передані іншим суб'єктам. Адже, навпаки, перебирання ДБР повноважень слідчих прокуратури було одним із важливих елементів виконання Україною зобов'язань, взятих на себе при вступі до Ради Європи. Водночас етап становлення будь-якого нового органу державної влади потребує скоординованих зусиль щодо напрацювання сталих механізмів співпраці та координації, а також пошуку шляхів формування єдиної практики застосування відповідного законодавства з огляду на пріоритет дотримання прав та свобод людини. Зокрема, підтримку учасників отримала ідея організації регулярних обговорень проблем застосування законодавства у сфері протидії злочинності за участю представників органів досудового розслідування, процесуальних керівників, суддів та адвокатів. Окрема увага була приділена питанню розслідування злочинів, що вчиняються військовослужбовцями. Наразі потребують удосконалення питання розвантаження слідчих ДБР, які від-

повідать за розслідування таких злочинів, а також забезпечення належного захисту підозрюваних у таких провадженнях.

Друга дискусійна панель була присвячена проблемі реформування кримінального законодавства України. Експертами панельної дискусії виступили **Оксана Кваша**, провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту, доктор юридичних наук, професор (модератор); **Денис Азаров**, декан факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат юридичних наук, доцент; **Дар'я Балобанова**, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент; **Володимир Бурдін**, декан юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор; **Анатолій Музика**, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор; **Вячеслав Навроцький**, професор кафедри теорії права та прав людини Українського католицького університету, доктор юридичних наук, професор.

Квінтесенцією дискусії стало обговорення концепції реформування КК України та інших актів законодавства про відповідальність за правопорушення в публічній сфері. Ця Концепція розроблена відповідно до Указу Президента України «Питання Комісії з питань правової реформи» від 07.08.2019 № 584/2019. Експерти **Володимир Бурдін** і **Вячеслав Навроцький** як члени робочої групи з питань розвитку кримінального права цієї комісії представили основні положення концепції. Очікується, що таким результатом стане створення єдиної, узгодженої, несуперечливої системи нормативно-правових актів про відповідальність за публічні правопорушення; суттєве скорочення обсягу законодавчого матеріалу, уникнення суперечностей між Кодексами; повна імплементація до законодавства про відповідальність за публічні правопорушення усіх міжнародно-правових зобов'язань України в частині встановлення відповідальності за такі правопорушення; максимальне забезпечення в новому законодавстві гарантій захисту прав людини – як потерпілого, так і особи, що притягається до відповідальності; приведення законодавства про відповідальність за публічні правопорушення у відповідність до принципів верховенства права, юридичної визначеності та пропорційності, що, своєю чергою, дасть змогу сформулювати це законодавство на рівні, доступному для сприйняття та інтуїтивно зрозумілому у застосуванні тощо.

Критично у цьому контексті виступили інші учасники панельної дискусії. Зокрема, **Анатолій Музика** наголосив, що для успішної роботи, створення гідного інтелектуального продукту на порядок денний слід винести питання про розробку офіційного документа – повноцінної Концепції побудови Кримінального кодексу України. Без такого дороговказу щось будувати вельми небезпечно. Концепція має містити конститутивні, тобто визначальні, положення, які становитимуть основу нового Кодексу. У ній доцільно відобразити, зокрема, такі позиції. Що має бути збережено у цьому варіанті Кодексу? Які новели передбачаються у Кодексі? Чого не повинно бути у Кодексі? Які необхідно розробити та ухвалити закони України, що мають забезпечити належне функціонування Кодексу?

Звертаючись до членів робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, Анатолій Музика наголосив: «На вас

покладена інституційна відповідальність за розробку нового Кримінального кодексу. Водночас це означає, що ви маєте дослухатися і до думок, які за межами вашого гурту. Наразі ніби так і дієте, використовуючи можливості всіляких творчих лабораторій. Важливим убачаю ще й таке чутливе застереження: аби НАШ Кодекс навіть здала не здався меншим у своїй істинній величі, його необхідно будувати не нашвидку, із поспіхом, а в розумні строки».

Денис Азаров також відзначив, що створення нового кримінального законодавства потребує не лише розроблення концепції власне кримінального законодавства, а й бачення розвитку системи кримінальної юстиції в цілому. На моє переконання, таке бачення має ґрунтуватись передусім на визначенні кінцевих цілей реалізації кримінально-правових норм. Очевидно, що такі цілі не може бути досягнуто шляхом застосування самого кримінального закону. Відтак і реформування самого лише кримінального закону не може забезпечити досягнення зазначених цілей. У цьому контексті важко погодитись з підходом, обраним робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної відповідно до указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 р. Як впливає з поширеного проєкту Концепції реформування КК України та інших актів законодавства про відповідальність за правопорушення в публічній сфері, робоча група концентрується на розробці лише нового кримінального закону (законів) і не планує вносити концептуальні правки у кримінальне процесуальне та кримінально-виконавче законодавство.

Такий підхід може стати на заваді створенню цілісної системи кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, здатної працювати на реалізацію єдиних цілей. Зазначені цілі, концептуальні засади побудови та стратегічне бачення розвитку системи кримінальної юстиції доцільно закріпити у спеціальному законі, який би міг мати назву «Основи законодавства про кримінальну відповідальність». На мою думку, розроблення саме такого закону має стати першим кроком на доволі довгому шляху реформування системи кримінальної юстиції, який навряд чи можна пройти за один рік.

Оксана Кваша, підсумовуючи, відзначила, що місія кримінального закону – це охорона від злочинних посягань та превенція, і, очевидно, що вона цілком здійсненна, якщо фундаментальним завданням України на етапі кардинальної реформи системи кримінальної юстиції буде забезпечення права людини на правосуддя, яке відновлює природну справедливість.

Третя панельна дискусія була присвячена проблемі модернізації антикримінальної політики відповідно до сучасних уявлень про причини і умови злочинності. Експертами виступили: *Олександр Костенко*, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту, доктор юридичних наук, професор (модератор); *Богдан Головкін*, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук професор; *Віктор Дрьомін*, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор; *Олександр Користін*, заступник директора Державного науково-дослідного інституту МВС України, доктор юридичних наук, професор; *Олена Шостко*, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава

Мудрого, доктор юридичних наук, професор.

Зокрема, **Богдан Головкін** присвятив свій виступ проблемі корупціогенних факторів у лісогосподарській діяльності. Для надання науково обґрунтованих рекомендацій щодо шляхів і заходів запобігання та протидії корупції у цій сфері спочатку необхідно визначити корупціогенні фактори цього явища. Вчений запропонував вирізняти організаційні, нормативно-правові, економічні, управлінські, виробничо-господарські, соціокультурні фактори.

Олександр Костенко, підбиваючи підсумки дискусії, зауважив, що злочинність в Україні – не просто якесь ізольоване явище, а органічний наслідок (і симптом) більш фундаментального явища – соціальної кризи в країні. Це означає, що нинішня злочинність в Україні є злочинністю кризового типу, сутність якої полягає у тому, що вона породжується соціальною кризою, і сама ж поглиблює цю кризу. Злочинність кризового типу може бути подолана лише тоді, коли буде усунена та соціальна причина, яка породжує саму соціальну кризу, одним з проявів якої і є цей тип злочинності. Що ж це за причина? Цією причиною є такий стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами є не вигідним. І навпаки, вигідним є жити і працювати лише порушуючи соціальні норми. Як свідчить історичний досвід, навіть смертна кара не зупиняє від порушення соціальних норм, якщо жити і працювати відповідно до соціальних норм є не вигідним.

Стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами не вигідно, є соціальною аномалією, що породжує так звані кримінальні аномалії, або, іншими словами, – кримінальні ексцеси, котрі можна визначити як «злочини, спричинені соціальною аномалією». Саме феномени таких «злочинів, спричинених соціальною аномалією» сьогодні мають місце в нашій країні, як, наприклад, «бурштинова кримінальна аномалія» в місцевостях, де є поклади бурштину, чи «митна кримінальна аномалія», що уражає жителів в прикордонних місцевостях України. Ці кримінальні ексцеси є реакцією на аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати за соціальними нормами є не вигідним. Протидія «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», у тому числі корупційним «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», не може бути ефективною без реформ, у результаті яких будуть усунуті соціальні аномалії, що і є причиною цих злочинів, тобто жити і працювати за соціальними нормами стане вигідно. Таким чином, наявні сьогодні в Україні соціальні аномалії, є тим системним чинником, який породжує корупційну злочинність.

Водночас у вітчизняній стратегії протидії злочинності в Україні реалізується «антикримінальна» ілюзія, згідно з якою начебто для подолання злочинності достатньо вдосконалювати лише самі по собі, вирвані із системи, каральні інструменти – антикримінальне законодавство і антикримінальні органи (органи кримінальної юстиції), не викорінюючи саму соціальну причину злочинності кризового типу, тобто не усуваючи той аномальний стан суспільства, за якого жити і працювати згідно з соціальними нормами є не вигідним.

Поверхове уявлення про чинники, що породжують злочинність, зокрема, плутанина щодо таких чинників, як «причини злочинності» і «умови, які сприяють злочинності», може призвести до драматичних помилок у антикримінальній політиці, внаслідок яких відбудеться гіпертрофія каральних інструментів у протидії злочинності, що є притаманним «поліцейській державі».

За найближчого розгляду політики протидії злочинності в Україні стає очевидним, що вона заснована на позитивістській концепції, заснованій на так званій теорії факторів. У цій теорії серед факторів, що беруть участь у механізмі породження злочинності, не розрізняються а) фактори, що відіграють роль причини злочинності, і б) фактори, що відіграють роль умов, які сприяють злочинності. Сьогодні Україна стоїть перед дилемою: або, намагаючись подолати кризовий тип злочинності, тобто так звану аномальну злочинність, без усунення соціальної причини злочинності, перетворитись у «поліцейську державу»; або, усуваючи соціальну причину вітчизняної аномальної злочинності, подолати її засобами, властивими демократичній державі.

Отже, зазначив О. Костенко, в Україні сьогодні існує криміногенна система, заснована на соціальній аномалії, яка є причиною злочинності кризового типу. Не зламавши цю систему, марно сподіватися на подолання злочинності одними лише каральними засобами. Звідси висновок: подолання злочинності кризового типу (тобто злочинності, спричиненої соціальною аномалією) – нерозривно пов'язане з розбудовою нової України – країни без соціальної аномалії, в основі якої буде такий соціальний порядок, за якого жити і працювати відповідно до соціальних норм буде вигідним.

Учасники конференції висловили сподівання, що у 2020 році відбудеться наступний IV київський полілог.

УДК 349.6

Е. В. ПОЗНЯК,

кандидат юридичних наук, доцент

Т. А. ШАРАЄВСЬКА,

кандидат юридичних наук, доцент

А. А. СЛЕПЧЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ТА ПЕРСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯДИ»

На продовження традицій проведення конференцій і «круглих столів» з еколого-, земельно- і аграрно-правової проблематики¹ 31 травня 2019 р. юридичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка (кафедри екологічного права та земельного і аграрного права) спільно з Інститутом держави і права імені В. М. Корецького НАН України було організовано та проведено Міжнародну науково-практичну конференцію на тему «Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди». Конференція стала вагомим внеском у розвиток та збереження наукових, освітніх і культурних зв'язків між провідними юридичними вищими навчальними закладами та науково-дослідними установами